

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ДІАЛЕКТОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

УДК 808.3+808.2:801

В. А. Глуценко,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ „Донбаський державний педагогічний університет”,
вул. Генерала Батюка, 19, м. Слов'янськ Донецької обл.,
84122, Україна,
тел.: 0626232354,
sdpunauka@ukr.net

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ „ГЛУХИХ” ГОЛОСНИХ У КОНЦЕПЦІЇ П. О. ЛАВРОВСЬКОГО

П. О. Лавровський зробив вагомий внесок у дослідження історії слов'янських „глухих” (редукованих) голосних **ѣ, њ**. Слідом за О. Х. Востоковим та І. І. Срезневським Лавровський розглядав **ѣ, њ** як праслов'янську спадщину в слов'янських мовах. На думку П. О. Лавровського, термін Востокова *напівголосні* є не зовсім вдалим; щодо **ѣ, њ** треба говорити про голосні звуки. Лавровський довів, що Г. П. Павський, говорячи про „придихи”, фактично відстоює консонантну природу **ѣ і њ**. Значну увагу вчений приділив походженню звуків **ѣ, њ**: праслов'янський **ѣ** походить від праіндоєвропейського *и* короткого, а праслов'янський **њ** – від *і* короткого. Отже, П. О. Лавровський подав найбільш повну для свого часу характеристику **ѣ, њ** з погляду їх природи й походження. Подальшу історію **ѣ та њ** Лавровський, так само як О. Х. Востоков і І. І. Срезневський, моделював як утрату слов'янських редукованих у слабкій позиції та їх перехід у голосні повного творення *о та е* в сильній позиції.

Ключові слова: „глухі” (редуковані) голосні, праслов'янська мова, старослов'янська мова, давньоруська мова, слов'янські мови, П. О. Лавровський.

Яскравою постаттю в європейській компаративістиці 20-х–60-х рр. XIX ст. був Петро Олексійович Лавровський (1827–

1886), видатний російський та український мовознавець. Лавровський – поряд з М. О. Максимовичем і Я. Ф. Головацьким – став одним із перших представників порівняльно-історичного методу в Україні [3, с. 23–31].

Разом зі своїм учителем І. І. Срезневським П. О. Лавровський стояв біля джерел Харківської лінгвістичної школи; Лавровський був учителем О. О. Потебні – фундатора й головного теоретика цієї славянської школи. Учений вирізнявся різнобічністю наукових інтересів. Славянські праці П. О. Лавровського присвячено мові й палеографічним особливостям давніх писемних пам'яток південних, західних і східних слов'ян, відношенням між слов'янськими мовами в різні епохи їхнього розвитку, лексичним, фонетичним і граматичним особливостям слов'янських мов [9].

Серед студій ученого, присвячених східним, південним і західним слов'янам, їхнім мовам, розглядуваним і в сучасному стані, і в історії, можна назвати „О языке северных русских летописей” (1852), „О русском полногласии” (1858), „Описание семи рукописей имп. Санкт-Петербургской публичной библиотеки” (1858), „Житие царя Лазаря по списку XVII в.” (1860), „Кирилл и Мефодий как православные проповедники у западных славян” (1863), „Этнографический очерк кашубов” (1866), „Коренное значение в названиях родства у славян” (1867), „Черногория и черногорцы” (1871) та ін.

Лавровського особливо цікавила проблема походження й розвитку українського етносу та його мови; учений досліджував споконвічні риси української мови, з'ясовував історичну взаємодію української мови з іншими слов'янськими. Значну увагу П. О. Лавровський приділяв сербській мові. Можна відзначити, зокрема, такі лексикографічні праці вченого, як „Сербско-русский словарь” (1870) і „Русско-сербский словарь” (1880).

Однією з цікавих (і з тих, що мали тривалі наслідки) гіпотез П. О. Лавровського стала теза про генетичну близькість української мови до сербської. Видається аксіоматичним, що Лавровський, представник компаративістики 20-х – 60-х рр. XIX ст., у цілому працював у межах так званої „парадигми Шлейхера” (цей термін можна зустрі-

ти, зокрема, в Е. Кьорнера [12]). Ми маємо на увазі насамперед славнозвісну модель „родовідного дерева” [3, с. 10, 28].

Шлейхер уявляв собі розвиток мов як постійну й послідовну дивергенцію. При цьому дивергенція інтерпретувалася як одномоментний процес: у певний момент індоєвропейська прामова розпалася на слов'яно-германську (яка пізніше розділилася на германську і балто-слов'янську) і аріо-греко-італо-кельтську [10, с. 91–92]. Далі, зокрема, балто-слов'янська прामова також у певний момент розділилася на прабалтійську і праслов'янську [10, с. 92], а праслов'янська (якщо дещо модифікувати трактування А. Шлейхера, спираючись на праці його послідовників, у тому числі українських і російських) – на пражіхднослов'янську, пражіхденнослов'янську та пражіхднослов'янську (давньоруську).

Прахіхднослов'янська мова, у свою чергу, також у певний момент розпалася на українську, російську й білоруську; ці останні три мови інтерпретувалися як близькоспоріднені. Подальшим кроком у такому трактуванні моделювався процес розпаду, зокрема, української мови на наріччя, а наріч – на говори. Саме так висвітлював процес утворення східнослов'янських мов І. І. Срезневський: „Давніми, але не споконвічними є риси, які відділяють одне від одного наріччя північне та південно-великоруське та малоруське; не такими вже давніми є риси, які роз'єднали на півночі наріччя східне – власне великоруське та західне – білоруське, а на півдні наріччя східне – власне малоруське та західне – русинське, карпатське; ще більш новими є риси відмінності говорів місцевих, на які поділилося кожне з наріч руських” [8, с. 38–39].

У П. О. Лавровського, учня Срезневського, спостерігається значний відхід від цієї традиційної схеми. Ідеться про велику статтю „Обзор замечательных особенностей наречия малорусского сравнительно с великорусским и другими славянскими наречиями” (1859). Спочатку Лавровський [5] слідом за І. І. Срезневським визнавав пражіхднослов'янську мову [3, с. 29], залишаючись, таким чином, у межах „парадигми Шлейхера”.

Проте з часом погляди П. О. Лавровського змінилися: від визнання прасхіднослов'янської мови він у зазначеній вище статті прийшов до констатації лише „найближчої спорідненості” української та російської мов. У процесі аналізу конкретних мовних явищ прасхіднослов'янська мова не береться до уваги (так, *i* в слові *за-між* учений виводить безпосередньо з носового голосного) [там само]. З іншого боку, дослідник генетично зближує українську мову із сербською, знов-таки генетично „віддаляючи” її від російської (білоруської мови вчений не виділяв). П. О. Лавровський висунув твердження про наявність в українській мові багатьох явищ, спільних із сербською, що робить її перехідною від російської мови до південнослов'янських. До таких явищ учений відніс, зокрема, *γ* (*h*) фрикативний [там само].

Ці міркування викликали опір з боку П. Г. Житецького, який вважав, що Лавровський розглядає неістотні ознаки української та сербської мов, лишаючи поза увагою істотні. Користуючись такою методикою, можна значно збільшити кількість спільних українсько-сербських явищ, довести таку саму близькість української мови до чеської [там само]. На нашу думку, однією з причин непереконливості аргументації П. О. Лавровського є те, що вчений обмежувався матеріалом лише літературних української та сербської мов, без урахування даних сучасних діалектів. Тим не менш теза Лавровського про генетичну близькість української мови із сербською виявилася продуктивною в мовознавстві першої третини ХХ ст. Її підняли на щит С. Й. Смаль-Стоцький і Т. Гартнер, а слідом за ними – і Є. К. Тимченко [там само, с. 110–111].

Постановка проблеми. Вагомим є внесок П. О. Лавровського у вивчення генезису й еволюції „глухих” (редукованих) голосних *ъ*, *ь* у праслов'янській і давньоруській мовах та подальшої історії *ъ* і *ь* у слов'янських мовах. *Аналіз останніх досліджень.* Проте це питання в лінгвістичній історіографії залишається недостатньо вивченим. Стисло про погляди П. О. Лавровського на *ъ*, *ь* писали В. А. Глушенко [3, с. 29] і О. Л. Жихарева [4, с. 32]. Цим голосним В. А. Глушенко

присвятив і окреме дослідження [2]. Підготовка пропонованої статті зумовлена бажанням автора викласти питання якнайповніше.

Метою розвідки є розкриття поглядів П. О. Лавровського на генезис і еволюцію голосних **ъ, ь** у контексті української й російської компаративістики 20-х – 60-х рр. XIX ст., установалення внеску Лавровського у вивчення історії **ъ, ь**.

Ця мета конкретизується в таких *завданнях*: 1) розкрити погляди на **ъ, ь** попередників П. О. Лавровського у вивченні цих звуків / фонем / літер; 2) виявити, що найбільш цінне було успадковане Лавровським; 3) проаналізувати аргументовану критику П. О. Лавровським деяких тез О. Х. Востокова й Г. П. Павського; 4) встановити внесок Лавровського у вивчення історії голосних **ъ, ь**.

Об'єктом дослідження виступають редуковані (в термінології І. І. Срезневського, П. О. Лавровського та інших компаративістів XIX ст. – початку XX ст. вони називалися „глухими”) голосні **ъ, ь** як лінгвіоісторіографічний феномен (голосні **ъ, ь** є історико-фонетичним явищем, що по-різному інтерпретувалося упродовж існування слов'янського порівняльно-історичного мовознавства). *Предметом* є артикуляційні властивості звуків / фонем **ъ, ь** у трактуванні П. О. Лавровського (в контексті попередніх і сучасних ученому досліджень). При цьому ми беремо до уваги, що компаративістам XIX ст. – початку XX ст. було притаманне інтуїтивне розмежування звука й фонемі та трактування фонемі як звукотипу (уперше фонему і звук чітко розмежовано в студіях І. О. Бодуена де Куртене). Артикуляційні властивості **ъ, ь** ми розглядаємо в діахронії.

У нашій розвідці використано *актуалістичний метод* як метод праць з лінгвістичної історіографії. Доцільність застосування цього методу в студіях лінгвіоісторіографічного спрямування аргументовано у нашій монографії [3, с. 6–7]. При цьому ми виходимо з того, що лінгвістичний метод як такий і порівняльно-історичний зокрема доцільно інтерпретувати як складну логічну одиницю гетерогенного характеру; у межах цієї одиниці ми моделюємо три різні компоненти: онтологічний, телеологічний і операційний [там само, с. 12; 11].

Онтологічний компонент включає в себе певні принципи й підходи; для порівняльно-історичного методу це принципи історизму, причиновості, системності, загального зв'язку явищ та історичний, причиновий, системний підходи [3, с. 5, 13–15].

Телеологічний компонент пов'язаний з метою дослідження; щодо порівняльно-історичного методу слід говорити про реконструкцію прамовних станів і моделювання мовних процесів від прамов до сучасних мов (фактологічний аспект) і про встановлення історичних, причинових, системних зв'язків на матеріалі сім'ї, групи, підгрупи споріднених мов, тобто про реалізацію на цьому матеріалі принципу загального зв'язку явищ (методологічний аспект) [там само, с. 12–15, 182].

Операційний компонент порівняльно-історичного методу включає в себе такі прийоми та процедури, як 1) генетичне ототожнення фактів, 2) лінгвістична реконструкція архетипу та фонетичного закону, 3) хронологізація і 4) локалізація мовних явищ і їхніх системно пов'язаних сукупностей [там само, с. 14].

У пропонованій статті ми звертаємося до феноменів, що цікавлять нас переважно як фрагменти системи, реконструйовані завдяки застосуванню саме цих прийомів і процедур. Паралельно з О. Х. Востоковим на матеріалі германських та інших індоєвропейських мов працювали німецькі лінгвісти Ф. Бопп та Я. Грімм і данець Р. Раск. Саме цих чотирьох мовознавців лінгвоісторіографи вважають засновниками компаративістики та основоположниками порівняльно-історичного методу.

Як відомо, дослідження **ъ, ъ** започаткував О. Х. Востоков (праця Востокова „Рассуждение о славянском языке” уперше вийшла друком у 1820 р.). Установлення звукового значення кириличних юсів і ерів стали найвидатнішими досягненнями Востокова; саме вони означували застосування порівняльно-історичного методу до матеріалу слов'янських мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. О. Х. Востоков першим дійшов висновку про те, що букви **ъ, ъ** у давніх писемних пам'ятках

позначали певні звуки, відмінні від *o*, *e* у східнослов'янських мовах. При цьому Востоков спирався на матеріал тогочасних слов'янських мов, де на місці давніх сильних **ъ**, **ь** представлені різні голосні звуки: укр. *сон, день*, рос. *сон, день*, польськ. *sen, dzień*, чеськ. *sen, den*, болг. *сън, ден*, серб. *сан, дан* та ін. Востоков назвав **ъ**, **ь** „напівголосними” [1, с. 7–10], підкресливши тим самим їхню вокалічну природу. Термін *напівголосні* слідом за О. Х. Востоковим почав уживати М. І. Греч. Г. П. Павський трактував **ъ**, **ь** як „придихи”, про що докладно йтиметься далі (його працю „Филологические наблюдения над составом русского языка” було вперше видано в 1841 р.).

Першим мовознавцем, який назвав **ъ**, **ь** власне голосними, став І. І. Срезневський. В „Мыслях об истории русского языка” (перше видання – 1849 р.) він зазначив: сучасні слов'янські мови незаперечно свідчать про те, що **ъ**, **ь** у давньоруській, старослов'янській та інших давніх слов'янських мовах були голосними. Слідом за О. Х. Востоковим Срезневський розглядав **ъ**, **ь** як праслов'янську спадщину в давніх мовах слов'ян. І. І. Срезневський назвав ці звуки / фонемі „глухими” (термін *редуковані* – пізнішого походження) й зазначив, що вони були короткими, чим споконвічно відрізнялися, наприклад, від голосних *o*, *e*. Голосний **ъ** уживався у „складах твердих”, а **ь** – „у м'яких”. При цьому в історії східнослов'янських мов „чисті” (тобто *o*, *e*) виникли з „глухих”, а не навпаки [8, с. 29]. Остання теза була дуже важливою й актуальною для того часу, беручи до уваги, що М. О. Максимович реконструював перехід *o*, *e* > **ъ**, **ь**, причому він вважав *o*, *e* праслов'янськими архетипами, а **ъ**, **ь** – специфічною інновацією македонського діалекту, що ліг в основу старослов'янської мови; Максимович розглядав редуковані **ъ** і **ь** як специфічну старослов'янську рису, не притаманну іншим давнім слов'янським мовам [6, с. 71, 76] (праця М. О. Максимовича „Начатки русской филологии” вийшла друком у 1848 р.).

Оскільки у східнослов'янських пам'ятках XIII–XIV ст. букви **ъ** і **ь** уживалися „правильно” (тобто відповідно до етимології), І. І. Срезневський зробив висновок про те, що в діалектах східних слов'ян **ъ**, **ь** зберігалися ще в XIV ст. [8, с. 43–44]. Варто відзначити, що, роз-

криваючи свої погляди на природу **ѣ** і **ѣ**, І. І. Срезневський не згадує студій своїх сучасників О. Х. Востокова, М. І. Греча, Г. П. Павського, М. О. Максимовича; вважаємо, що можна певним чином говорити про полеміку Срезневського з цими лінгвістами, проте ця полеміка мала прихований характер. Як показав подальший розвиток слов'янського порівняльно-історичного мовознавства, погляди І. І. Срезневського на природу **ѣ** і **ѣ** стали важливим кроком уперед. Необхідно було більш докладно викласти ці погляди, подавши критичну оцінку праць сучасників Срезневського, насамперед О. Х. Востокова й Г. П. Павського. Це завдання поставив перед собою П. О. Лавровський (книга „О языке северных русских летописей”).

Перш за все наголосимо, що Лавровський слідом за О. Х. Востоковим і І. І. Срезневським розглядав **ѣ**, **ѣ** як праслов'янську спадщину в давньоруській мові [5, с. 24], що відзначила О. Л. Жихарєва [4, с. 32]. П. О. Лавровський починає з констатації того, що питання про **ѣ**, **ѣ** „не цілком розв'язане”, але близьке до розв'язання завдяки порівняльно-історичному вивченню слов'янських мов. Оскільки в давніх пам'ятках букви **ѣ**, **ѣ** уживаються „правильно”, **ѣ**, **ѣ** не є „беззмістовними знаками”, вони мають „особливе значення” [5, с. 25] (тут Лавровський іде за О. Х. Востоковим і І. І. Срезневським).

На думку Лавровського, термін О. Х. Востокова *напівголосні* є не зовсім коректним: він означає голосні „наполовину”, але голосних „наполовину” бути не може; стосовно **ѣ**, **ѣ** треба говорити про голосні звуки [там же, с. 26] (отже, Лавровський поділяє погляд І. І. Срезневського). Значне місце в книжці П. О. Лавровського приділено полеміці з Г. П. Павським, який, як відзначалося вище, розглядав **ѣ**, **ѣ** як „придихи” [7, с. 39–42]. Лавровський довів, що „придихи” Павського нічим принципово не відрізняються від приголосних; звідси випливає, що **ѣ** і **ѣ**, за Г. П. Павським, є приголосними звуками [5, с. 26–27].

Однак протиріччя позиції Павського на цьому не закінчуються. Кваліфікувавши **ѣ**, **ѣ** як „придихи”, Г. П. Павський далі пише про те, що букви **ѣ** і **ѣ** у найдавніших кириличних пам'ятках використовувалися для позначення твердості та м'якості приголосних і „для заміни

збіглих голосних”, тобто „не мали самостійного значення, як особливі літери” [7, с. 75]. На думку П. О. Лавровського, тут спостерігається нерозмежування значень літер **ѣ, ѥ** у давньоруській мові й у сучасній російській: значення сучасних російських літер **ѣ, ѥ** переноситься на літери **ѣ, ѥ** у давньоруських рукописах [5, с. 27–28].

„Правильне” вживання літер **ѣ, ѥ** у найдавніших давньоруських пам’ятках (X – XII ст.) пояснюється тим, що в цю епоху вони ще „жили в народі”; із занепадом звуків **ѣ, ѥ** літери **ѣ, ѥ** починають змішуватися з літерами **о, е** [там само, с. 29]. Проаналізувавши давньоруські грамоти XIV ст., П. О. Лавровський дійшов висновку, що „приблизним періодом” занепаду „глухих” на східнослов’янському мовному терені можна вважати „початок другої половини XIV століття”. Якщо ж літери **ѣ, ѥ** трапляються й пізніше, „навіть і в XV столітті”, то це є певним „анахронізмом” і пояснюється орфографічною традицією [там само, с. 32]. Отже, подальшу історію **ѣ** і **ѥ** Лавровський, так само як О. Х. Востоков і І. І. Срезневський, моделював як утрату східнослов’янських редукованих у слабкій позиції та їх перехід у голосні повного творення **о** та **е** в сильній позиції.

Яким же, з погляду П. О. Лавровського, є походження звуків **ѣ, ѥ**? Посилаючись на праці Ф. Міклошича, В. Копітара, Ф. І. Буслаєва, Г. М. Каткова, у яких наведено паралелі із санскриту, латини, готської й литовської мов, Лавровський зазначає, що компаративістика „зближує **ѣ** зі звуком **y**, **ѥ** зі звуком **и**” [там само, с. 31]. Використовуючи сучасну термінологію, слід говорити про те, що праслов’янський **ѣ** походить від праіндоевропейського **и** короткого, а праслов’янський **ѥ** – від праіндоевропейського **i** короткого.

Здійснене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1. До виходу монографії П. О. Лавровського „О языке северных русских летописей” мовознавці характеризували **ѣ, ѥ** суперечливо: з одного боку, йшлося про вокалічну природу **ѣ, ѥ** (О. Х. Востоков, І. І. Срезневський), з іншого – про **ѣ, ѥ** як „придихи” або навіть про те, що **ѣ, ѥ** „не мали самостійного значення, як особливі літери” (Г. П. Павський). 2. У дослідженні **ѣ, ѥ** П. О. Лавровський ішов слідом за О. Х. Востоковим і І. І. Срезневським; зокрема, він бачив у **ѣ, ѥ** літери,

що позначали певні звуки; Лавровський стверджував вокалічну природу **ѣ, ѥ** і розглядав їх як праслов'янську спадщину в давньоруській мові. 3. П. О. Лавровським було наведено аргументовану критику деяких тез його сучасників. Лавровський вважав термін Востокова напівголосні не зовсім вдалим; щодо **ѣ, ѥ** треба говорити про голосні звуки. Г. П. Павський фактично відстоював консонантну природу **ѣ і ѥ**. З іншого боку, у викладі Павського спостерігається нерозмежування значень літер **ѣ, ѥ** у давньоруській мові й у сучасній російській. 4. Подальшу історію **ѣ і ѥ** у слов'янських мовах П. О. Лавровський, так само як О. Х. Востоков і І. І. Срезневський, моделював як утрату редукованих у слабкій позиції та їх перехід у голосні повного творення *o* та *e* в сильній позиції. 5. Значну увагу П. О. Лавровський приділив походженню звуків **ѣ, ѥ**: праслов'янський **ѣ** походить від праіндоевропейського *u* короткого, а праслов'янський **ѥ** – від *i* короткого. 6. Отже, П. О. Лавровський подав найбільш повну для свого часу характеристику **ѣ, ѥ** з погляду їх генезису й еволюції. Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у фронтальному поглибленому вивченні студій П. О. Лавровського, присвячених історії слов'янських мов.

Список використаних джерел та літератури

1. Востоков А. Х. Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным памятникам / А. Х. Востоков // Филологические наблюдения. – Санкт-Петербург, 1865. – С. 1–27.

2. Глущенко В. А. П. О. Лавровський про природу й походження редукованих голосних / В. А. Глущенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Філологічні науки / редкол. : С. М. Ніколаєнко (відп. ред.) та ін. – К. : Міленіум, 2016. – Вип. 248. – С. 14–20.

3. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / В. А. Глущенко. – Донецьк : [б.в.], 1998. – 222 с.

4. Жихарева О. Л. П. О. Лавровський і питання походження східнослов'янських мов // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии. – Славянск, 2001. – Вып. IX. Ч. 1. – С. 31–36.

5. Лавровский П. А. О языке северных русских летописей / П. А. Лавровский. – Санкт-Петербург, 1852. – 160 с.

6. Максимович М. А. Начатки русской филологии : об отношении русской речи к западнославянской / М. А. Максимович // Собрание сочинений. – Киев, 1880. – Т. 3. – С. 25–155.

7. Павский Г. П. Филологические наблюдения над составом русского языка : первое рассуждение. О буквах и слогах / Г. П. Павский. – 2-е изд. – Санкт-Петербург, 1850. – XXIII. – 141 с.

8. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка / И. И. Срезневский. – Москва : Учпедгиз, 1959. – С. 16–81.

9. Широкопад Є. Х. Лавровський Петро Олексійович // Українська мова : енциклопедія / В. М. Русанівський, С. О. Тараненко, М. П. Зяблюк, Є. А. Карпіловська та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2013. – С. 267.

10. Шлейхер А. Компендий сравнительной грамматики индоевропейских языков (предисловие) / А. Шлейхер // Хрестоматия по истории языкознания XIX – XX веков / сост. В. А. Звегинцев. – М. : Учпедгиз, 1956. – С. 91–92.

11. Glushchenko V. Method Structure in Russian and Ukrainian Linguistic Tradition / V. Glushchenko // Collected Articles of the 3rd International Linguistics Conference (Taganrog, Russia) / edited by G. T. Polenova and T. G. Klikushina. – Newcastle upon Tyne, 2014. – P. 293–300.

12. Koerner E. F. K. Towards a Historiography of Linguistics: 19th and 20th Century Paradigms / E. F. K. Koerner // History of Linguistics Thought and Contemporary Linguistics / edited by H. Parret. – Berlin ; New York, 1976. – P. 685–718. References

References

1. Vostokov A. X. Rassuzhdenie o slavyanskom yazyke, sluzhashchee vvedeniem k grammatike sego yazyka, sostavlyаемой по древнейшим onogo pis'mennym pamyatnikam / A. X. Vostokov // Filologicheskie nablyudeniya. – Sankt-Peterburg, 1865. – P. 1–27.

2. Hlushchenko V. A. P. O. Lavrovs'kyy pro pryrodu y pokhodzhennya redukovanykh holosnykh / V. A. Hlushchenko // Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Filolohichni

nauky / redkol. : S. M. Nikolayenko (vidp. red.) ta in. – K. : Milenium, 2016. – Vyp. 248. – P. 14–20.

3. Hlushchenko V. A. Pryntsypy porivnyal'no-istorychnoho doslidzheniya v ukrayins'komu i rosiys'komu movoznavstvi (70-i rr. XIX st. – 20-i rr. XX st.) / V. A. Hlushchenko. – Donets'k, 1998. – 222 p.

4. Zhykharyeva O. L. P. O. Lavrovs'kyy i pytannya pokhodzhennya skhidnoslov'yans'kykh mov // Teoreticheskie i prikladnye problemy russkoy filologii. – Slavyansk, 2001. – Vyp. 9. Ch. 1. – P. 31–36.

5. Lavrovskiy P. A. O yazyke severnykh russkikh letopisey / P. A. Lavrovskiy. – Sankt-Peterburg, 1852. – 160 p.

6. Maksimovich M. A. Nachatki russkoy filologii : ob otnoshenii russkoy rechi k zapadnoslavyanskoy / M. A. Maksimovich // Sobranie sochineniy. – Kiev, 1880. – T. 3. – P. 25–155.

7. Pavskiy G. P. Filologicheskie nablyudeniya nad sostavom russkogo yazyka : pervoe rassuzhdenie. O bukvakh i slogakh / G. P. Pavskiy. – 2-e izd. – Sankt-Peterburg, 1850. – XXIII. – 141 p.

8. Sreznevskiy I. I. Mysli ob istorii russkogo yazyka / I. I. Sreznevskiy. – Moskva : Uchpedgiz, 1959. – P. 16–81.

9. Shyrokorad Ye. Kh. Lavrovs'kyy Petro Oleksiyovych // Ukrayins'ka mova : entsyklopediya / V. M. Rusanivs'kyy, S. O. Taranenko, M. P. Zyablyuk, Ye. A. Karpilovs'ka ta in. – K. : Ukrayins'ka entsyklopediya, 2013. – P. 267.

10. Shleykher A. Kompendiy sravnitel'noy grammatiki indoevropeyskikh yazykov (predislovie) / A. Shleykher // Khrestomatiya po istorii yazykoznaniiya XIX – XX vekov / sost. V. A. Zvegintsev. – M. : Uchpedgiz, 1956. – P. 91–92.

11. Glushchenko V. Method Structure in Russian and Ukrainian Linguistic Tradition / V. Glushchenko // Collected Articles of the 3rd International Linguistics Conference (Taganrog, Russia) / edited by G. T. Polenova and T. G. Klikushina. – Newcastle upon Tyne, 2014. – P. 293–300.

12. Koerner E. F. K. Towards a Historiography of Linguistics: 19th and 20th Century Paradigms / E. F. K. Koerner // History of Linguistics Thought and Contemporary Linguistics / edited by H. Parret. – Berlin ; New York, 1976. – P. 685–718.

В. А. Глущенко

ИСТОРИЯ СЛАВЯНСКИХ „ГЛУХИХ” ГЛАСНЫХ В КОНЦЕПЦИИ П. А. ЛАВРОВСКОГО

П. А. Лавровский сделал весомый вклад в исследование истории славянских „глухих” (редуцированных) гласных **ѣ, њ**. Вслед за А. Х. Востоковым и И. И. Срезневским Лавровский рассматривал **ѣ, њ** как праславянское наследие в славянских языках. По мнению Лавровского, термин Востокова полугласные является не совсем удачным; относительно **ѣ, њ** нужно говорить о гласных звуках. Лавровский доказал, что Г. П. Павский, говоря о „придыханиях”, фактически отстаивает консонантную природу **ѣ** и **њ**. Значительное внимание Лавровский уделил происхождению звуков **ѣ, њ**: праславянский **ѣ** происходит от праиндоевропейского **и** краткого, а праславянский **њ** – от **i** краткого. Таким образом, П. А. Лавровский дал наиболее полную для своего времени характеристику **ѣ, њ** с точки зрения их природы и происхождения. Дальнейшую историю **ѣ** и **њ** Лавровский, так же как А. Х. Востоков и И. И. Срезневский, моделировал как потерю славянских редуцированных в слабой позиции и их переход в гласные полного образования **о** и **е** в сильной позиции.

Ключевые слова: „глухие” (редуцированные) гласные, праславянский язык, старославянский язык, древнерусский язык, славянские языки, П. А. Лавровский.

V. A. Glushchenko,

Doctor of Philology, Full Professor,

Chair of German and Slavonic Philology Department,

Donbass State Pedagogical University,

19, General Batuk Str., Sloviansk, Donetsk region, 84116, Ukraine,

tel.: 0626232354,

e-mail: sdpunauka@ukr.net

THE HISTORY OF SLAVONIC „VOICELESS” VOWELS IN P. LAVROVSKYI’S CONCEPTION

Summary

The famous Russian and Ukrainian linguist P. Lavrovskiy (1827–1886), together with M. Maxymovych and Y. Holovatskyi, became one of the first representatives of the comparative historic method in Ukraine.

Lavrovskiy fruitfully researched the history of phonetic phenomena of Eastern Slavonic languages. He made a great contribution to the study of nature and origin of the reduced vowels **ѣ, ѓ** in the Old Russian language. Nevertheless this problem in the history of linguistics still remains unsolved. It is known that the study of **ѣ, ѓ** was started by A. Vostokov. He was the first to come to the conclusion that **ѣ, ѓ** in old Cyrillic texts denoted definite sounds different from **о, е** in the Eastern Slavonic languages. Upon that Vostokov used the material of the Modern Slavonic languages that have different vowels instead of old **ѣ, ѓ**. Vostokov called **ѣ, ѓ** „semivowels” and stressed their vocal nature. The term semivowels subsequently started to be used by N. Grech. G. Pavskiy regarded **ѣ, ѓ** as „breathed sounds”.

The first linguist who called **ѣ, ѓ** vowels proper was Sreznevskiy. He admitted that they were short. The vowel **ѣ** was used in „hard syllables” and **ѓ** – in „soft ones”. Upon that in the history of Eastern Slavonic languages **о, е** originated from **ѣ, ѓ**, but not conversely. The last statement was very significant taking into account the fact that Maxymovych reconstructed the shift **о, е > ѣ, ѓ** along with this he treated **о, е** as Common Slavonic archetypes, but **ѣ, ѓ** – as specific innovation of the Old Slavonic language. Sreznevskiy's ideas about the nature of **ѣ** and **ѓ** became an important breakthrough. It was necessary to represent these ideas in detail giving the critical evaluation of the works of the contemporaries. Lavrovskiy, the follower of Sreznevskiy, set this task himself.

As well as Vostokov and Sreznevskiy, Lavrovskiy regarded **ѣ, ѓ** as Common Slavonic heritage in the Old Slavonic language. Lavrovskiy thought that Vostokov used the term semivowels improperly. He found it necessary to call **ѣ, ѓ** vowel sounds. Lavrovskiy proved that Pavskiy, when speaking about „breathed sounds”, in fact defended the consonant nature of **ѣ** and **ѓ**. However, the discrepancy of Pavskiy's treatment of **ѣ, ѓ** doesn't end with it. Pavskiy further writes that **ѣ** and **ѓ** in the most ancient Cyrillic texts were used for defining hardness and softness of the consonant sounds as well as for substitution of vowels that fall together. Lavrovskiy stressed that here the insensibility of meanings of the letters **ѣ, ѓ** in the Old Russian and the Modern Russian languages can be traced. Lavrovskiy paid a great attention to the origin of the sounds **ѣ, ѓ**. Making reference to the works by

F. Mikloshych, V. Kopitar, F. Buslayev, where the parallels from the Sanskrit, Latin, Gothic and Lithuanian languages are given, Lavrovskiy stated that Common Slavonic **ъ** originated from Proto-Indo-European short **u**, and Common Slavonic **ъ** – from Proto-Indo-European short **i**. So Lavrovskiy gave the most overall for its time record of Old Russian **ъ, ы** from the point of their nature and origin.

Key words: „voiceless” (reduced) vowels, the Common Slavonic language, the Old Slavonic language, the Old Russian language, the Slavonic languages, P. Lavrovskiy.

Надійшла до редакції 10.10.2017 р.